

SÖZLÜK

A

abiyotik faktör: Fiziki faktör. Örnek: İklim, toprak şartları vb.

açık işletme: Madencilikte toprağın üst kısmının kazılarak yüzeye yakın madenlerin çıkartıldığı açık saha işletmesi.

aerosol: Atmosferde asılı olarak bulunan yeryüzü tozları, meteor tozları, is parçacıkları.

afet: Toplumunu sosyoekonomik ve kültürel yönden olumsuz olarak etkileyen büyük can ve mal kaybına neden olan, doğal ve insan kaynaklı olayların tamamı.

akifer: Kalkerli katmanlar içinde oluşan su rezervuarları.

alg: Su yosunu.

alüvyon: Akarsular tarafından aşındırılarak taşınan ve bir yerde biriktirilen unsurlar.

asit yağmurları: Atmosferdeki nem ile kirleticilerin karışımı sonucu oluşan asidin ,yağışlarla birlikte yeryüzüne inmesi.

aşar: Osmanlı Döneminde köylülerin ürettikleri tarım ürünlerinden % 10 oranında alınan vergi.

atık: Ekonomik olarak ömrünü tamamlamış, işe yaramayan maddeler.

atık su: Konutlar, sanayi kuruluşları, enerji santralleri, tarım ve hayvancılık uygulamaları sonucu açığa çıkan ve içinde sağlığa zararlı biyolojik ve kimyasal maddeleri barındıran sular.

ayrıştırıcılar: Ölü hayvan ve bitkilerin çürümelerini ve içerdikleri minerallerin toprağa karışmasını sağlayan organizmalar.

B

besin ağı: Doğada canlıların beslenmesi ve canlıların arasındaki beslenme ilişkilerini gösteren ağ. Besin zincirlerinin birleşmesi ile oluşan ağ.

beslenme zinciri: Her biri kendisinden sonraki tarafından yendiği için aralarında beslenmeye dayanan bağlantılar bulunan canlılardan oluşan zincir.

birincil kirleticiler: Kirleten kaynaklardan atmosfere bırakılan belli, değişmeyen maddeler. Direkt olarak atılan kirli maddeler.

biyocoğrafya: Bitkiler, hayvanlar gibi canlıların yeryüzündeki dağılımı ile bunların arasındaki ilişkileri konu alan coğrafya bilim dalı.

biyocoğrafya bölgeleri: Benzer bitki ve hayvan gruplarının bulunduğu coğrafi alanlardır.

biyolojik çeşitlilik: Bir ekosistemde dengeyi sağlayan çeşitli (cins, tür, alt tür) canlıların bulunması.

biyom: Yeryüzünde genel iklimatik koşullar ve arazi yapısı bakımından belirli özellikler gösteren, büyük çapta birbirine benzeyen hayvan ve bitki topluluklarına ve bunların yaşadıkları alanlara verilen isim (Tropik Yağmur Ormanları gibi).

biyomas: Bir basamaktaki mevcut enerjinin gözle görülür şekli. Herhangi bir anda ortamda bulunan canlıların ağırlığı. Biyolojik kütle.

bizon: Genellikle Kuzey Amerika'da yaşayan bir cins hörgüçlü yaban öküzü.

boreal kuşak: İğne yapraklı ormanların yoğun olduğu soğuk kuşak.

boy: Aynı soydan gelen veya aynı soydan geldiğine inanan küçük topluluk,kabile.Aşiretin kollarından her biri. Örnek: Oğuzların Kayı boyu.

C - Ç

çevre: Canlı varlıkların etkilendikleri ve çeşitli yollardan etkiledikleri mekânlar.

ÇED raporu (Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu): Hava, su, toprak kaynaklarının kullanımı ile ilgili işletmelerin, daha projelendirme aşamasında iken çevreye zarar vermeyecek, (ya da limiti geçmeden zarar verecek) çevrenin niteliğini bozmayacak, koruyacak şekilde planlamasını kontrol altına almak için çeşitli bilim ve meslek dallarından uzman kişilerin birlikte hazırlayıp ilgili mercilerin tetkik ve onayına sundukları ve savunmasını yaptıkları ortak rapor.

çevre kirliliği: İnsanların her türlü faaliyetleri sonucu, havada, suda ve toprakta meydana gelen, olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması sonucu ortaya çıkan, gürültü ve atıkların çevrede oluşturduğu arzu edilmeyen sonuçlar.

D

- dağınık yerleşme:** Evlerin tek tek geniş bir araziye yayılması ile ortaya çıkan yerleşme biçimi.
- demografi:** Nüfus bilimi. Nüfusun nitelik ve nicelik gibi özelliklerini inceleyen bilim dalı.
- demografik yatırım:** Beslenme, barınma, eğitim gibi alanlar için yapılan harcamalar.
- doğal afet:** Toplumun sosyoekonomik ve kültürel etkinliklerini büyük ölçüde olumsuz yönde etkileyen önemli can ve mal kaybına neden olan, doğal etkenlere bağlı olarak oluşan doğa olayı.
- doğal döngü:** Ekosistemlerin içinde ya da ekosistemler arasında oluşan süreçler.
- doğal kaynak:** Doğada bulunan ve doğal yollarla oluşan bütün canlı ve cansız varlıklar.
- drenaj:** Fazla suların kontrol altına alınarak belirli yollarla akıtılması.
- drenaj sistemi:** Yüksek taban suyu düzeyini düşürmek için açılan, ana nehirle bağlantısı olan kanalların oluşturduğu sistem.

E

- ekolojik denge:** İnsan ve diğer canlıların varlık ve gelişmelerini sürdürebilmeleri için gerekli olan koşulların bütünü.
- ekolojik döngüler:** Doğadan çıkarılan maddelerin yeniden kullanılabilir hâle getirilmesi ve bunun sonsuz devamı.
- ekolojik sistem:** Canlıların birbirleriyle ve çevreyle olan ilişkileri.
- emiyon:** Bir kaynaktan çevreye, bir takım maddeler veya enerji (gürültü, titreşim, radyasyon, ısı vb.) yayılması olayı.
- etnik:** Bir kavme ait olan. O kavimle ilgili.
- etnoloji:** Eski ve yeni toplumların kültürlerini inceleyen, maddi ve manevi kültür unsurlarını sistemli olarak açıklama, karşılaştırmalar yapmak suretiyle insanlığın kültür tarihini esas alan bilim dalı. Halk bilgisi.

F

- fauna:** Belirli bir coğrafi alanda bulunan hayvan türlerinin tümü.
- fay kuşağı:** Üzerinde çok sayıda fay bulunan, yer üstünde ve yer altında devam eden kuşak.
- flora:** Belirli bir coğrafi alanda bulunan bitki türlerinin tümü.
- fosil yakıtlar:** Kömür, doğal gaz ve petrol gibi yenilenemeyen, canlı atıklardan oluşan doğal kaynaklar.

G

- Gondwana:** Pangaeon'un ikiye ayrılmasıyla güneyde oluşan kara parçası.
- gelenek:** Bir toplumda, zaman içinde meydana gelen kültür birikiminin sonucunda oluşmuş davranışlar bütünü.
- güneş pilleri:** Güneş ışınımını doğrudan elektrik enerjisine çeviren aygıtlar.

H

- habitat:** Bitki ve hayvan topluluklarının yaşadıkları ortam.
- heyelan:** Doğal kaya, zemin, yapay dolgu ve bunların karışımından oluşan malzemelerin, bir yamaç boyunca aşağıya ve dışa doğru hareketi.
- hidrolojik denge:** Yağmur ve kar erimeleri sonucu oluşan su miktarı ile buharlaşma, sızma, bitki ve insan kullanımı sonucu meydana gelen su kayıpları arasındaki denge.
- hidrolojik döngü:** Suyun bazı doğal kuvvetler ve hava hareketi ile hidrosfer, pedosfer ve atmosfer arasında üç halde ve sistematik bir tarzda devamlı yer ve şekil değiştirerek dönmesi. Dolaşması.
- hidrofonik yöntem:** Bazı tarım ürünlerinin toprak olmaksızın su içinde üretilmesi.
- hinterlant (art ülke):** Bir kenti, kentler dizisini, liman ya da bölgeyi çevreleyen ve onunla yakın ekonomik ve toplumsal etkileşim içinde bulunan bölge.

I - İ

- izole:** Tecrit edilmiş.

J

- jeoloji:** Yerin oluşumunu, yapısını, yer kabuğunun gelişim evrelerini ve yer hareketlerini inceleyen bilim dalı.

jeomorfoloji: İç ve dış kuvvetlerle oluşan yer şekillerini inceleyen, tanımlayan, bunların oluşum, değişim ve dağılımlarını ortaya koyan bilim dalı
jeotermal enerji: Yer altından çıkarılan sıcak su ve su buharından elde edilen ısı enerjisi.

K

karibu: Alaska bölgesinde bulunan bir tür ren geyiği.

katı atık: Evsel, ticari veya endüstriyel alanlardan oluşan, madencilik, tarımsal işlemler ve su arıtım ünitelerinde dâhil olduğu proseslerden kaynaklanan yarı katı çamurları da içeren, hem ayrışabilen hem de ayrışma özelliği olmayan maddeler.

kavim: Kişilerin içinde yaşadığı topluluk.

kaya düşmesi: Kaya formasyonlarında, gevşeme ya da parçalanma yoluyla ana kütlede ayarlanan bölümlerin ani hareketi.

kompostlama: Uygun yöntem ve ekipman kullanarak katı atık içinde bulunan organik maddelerin kontrollü bir şekilde mikroorganizmalar tarafından çürütülmesi ve gübreye dönüştürülmesi.

konifer kuzey ormanı (boreal orman): Kuzey Yarım Kürede ılıman orta enlemler ile Tundra arasında yer alan kozalaklı ağaçlardan oluşan ormanlar.

kültür: Kişisel veya toplum olarak sahip olunan, olayları ve davranışları karşılayan, duyuş, düşünüş şekilleriyle tarih içinde meydana gelen fikir ve sanat eserleriyle maddi ve manevi değerlerin bütünü.

kütle hareketleri: Değişik hacimdeki yer kabuğu malzemesinin, suyun tetikleyici etkisiyle farklı oluşum şekillerinin kontrolünde, eğim yönünde, yer çekimi etkisiyle düşey doğrultuda yer değiştirmesi.

M

madde döngüsü: Canlı organizmalarla çevrelerini içine alan ve kimyasal değişim sonucu oluşmuş bulunan maddelerin ekosistemdeki dolaşımı.

medeniyet (uygarlık): Bir topluluğun hayat tarzı, bilgi seviyesi, sanat gücü, maddi ve manevi sahip olduğu değerler bütünü.

mercan resifleri: Mercan denilen ve koloniler hâlinde bir arada yaşayan basit deniz hayvanlarının meydana getirdikleri oluşuklardır.

mikroorganizmalar: Mikroskopla görülebilen, yararlı veya zararlı türleri olan canlı organizmalardır.

N

niş: Canlı ve cansız öğelerden oluşan en küçük çevre birimi. Habitatın içinde kendine özgü fiziksel şartları olan küçük birim.

nükleer atıklar: Nükleer (atom) santrallerde kullanılan radyoaktif maddelerin enerjiye dönüştükten sonra geriye kalan ve kanserojen etkisi olan tehlikeli atıklar.

nükleer enerji: Çekirdeklerin fisyonu ya da kaynaşması sırasında açığa çıkan ve radyoaktif maddelerden elde edilen temiz fakat riskli enerji türü.

nükleer pil: Araştırma, deneme ya da radyoelement üretimi için kullanılan nükleer reaktör.

nükleer pollüsyon: Radyoaktif kirlenme. Radyoaktif pollüsyon.

nükleer reaktör: Bölünebilen bir maddenin denetimli fisyonu sırasında enerji üretimi ile bunun ısı hâlinde boşaltılmasını temin eden aygıtlar ve düzenekler sistemi.

nükleer santral: Isı açığa çıkaran fisyon tepkimelerinden yararlanılarak ısı enerjisinin dönüşümü yolu ile elektrik üreten merkez.

O

oksidatif çözülme: Oksidasyon ile olan çözülme.

ormansızlaştırma: Ekilebilir alan elde etmek, ısınma ihtiyacını karşılamak ve hammadde olarak kullanmak amacıyla ya da başka nedenler için ormanların yok edilmesi.

ozon tabakası: Ozonosferdeki ozon moleküllerinin oluşturduğu katman.

P

Pangea: Paleozoik dönemdeki tek büyük kara parçası.

preri: Kuzey Amerika'nın karasal iklim özelliklerine sahip orta kesimleri ile Güney Amerika'nın Pampa bölgesinde yer alan otsu bitkiler topluluğu.

R

radyoaktif artıklar: Nükleer santrallerin, reaktörlerin vb. tesislerin faaliyetleri sonucu ortaya çıkan, alfa, beta radyasyon çıkararak çevre kirlenmesine neden olan, besin zincirine girerek organizmalara zarar veren küçük hacimdeki maddeler.

radioaktif atıklar: İyonize radyasyon yayan ve birbirinden farklı özelliklere sahip olan insan sağlığı ve diğer organizmalar için zararlı maddeler.

radioaktif kirlenme: Termonükleer bombalar ile nükleer sanayi atıklarından kaynaklanan, biyosferin radyoaktif maddelerle kirlenmesi.

radioaktif kirleticiler: Radyoaktif kirlenmeye sebep olan maddeler. Üranyum 238, Üranyum 239 gibi ışın etkinliği olan izotoplar.

rekreasyon: Boş zamanların hoşça ve dinlenerek değerlendirilmesi.

rezervuar: Su depolama çanağı, haznesi.

S

savan: Uzun boylu otsu bitkiler ve bunlar içinde seyrek olarak dağılmış ağaçlardan oluşan bitki örtüsü.

sel: Genellikle doğal bir kanala az veya çok bağlı olarak eğim yönünde yüksek enerjili ve kontrolsüz akışa sahip, tahrip gücü yüksek su kütlesi hareketi.

sera etkisi: Güneş ışınlarının yeryüzüne çarpıp ısı enerjisi haline dönüşmesi sırasında, bu enerjinin uzaya yayılmasını önleyen ve bir manto gibi görev yapan, karbon dioksit, tozlar, su buharı, partiküller v.s. maddelerin ısıyı absorbe ederek, dünyanın giderek ısınmasına sebep olduğu olay.

sera gazları: H₂O, CH₄, NO₂, CFC gibi sera etkisini oluşturan gazlar.

sanayi: Ham maddenin işlenerek kullanıma hazır hâle getirilmesini kapsayan faaliyetlerin tümü.

step: Orta kuşağın az yağışlı karasal iklimin etkisindeki alanlarda yayılış gösteren ot topluluğudur.

sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı: Doğal kaynaklardan faydalanmada onların özelliklerini koruyarak en uzun süre ve en iyi sonuçların alınmasını sağlayan uygulamaları kapsayan kullanım türü.

T

taşkın: Su fazlasına bağlı olarak kıyılardan başlayarak düz ve çukur alanları kaplayan ve havzadaki alanları da etkileyen geçici göllenme ve su basması olayı.

taşkın ovası: Akarsuyun daha ziyade menderesler çizen ovalarda taşkın zamanında onların üzerini kapladığı geniş alüvyal ana yataktan oluşan taşkın ovası. Bunlar aynı zamanda akarsuyun taşıdığı zaman hızla yayıldığı geniş ana yatak.

topoğrafya: Topoğrafya, bir arazi yüzeyinin tabii veya suni ayrıntılarının meydana getirdiği şekil. Bu şeklin kâğıt üzerinde harita ve tablo şeklinde gösterilmesiyle ilgili ölçme, hesap ve çizim işlerinin hepsi.

toprak kayması: Toprak tabakasının ve hemen altındaki materyalin bir yamaç boyunca, kayganlaşan zemin üzerindeki hareketi.

töre: Bir toplulukta yerleşmiş hâlde bulunan davranış şekillerinin bütünü, adet ve ahlak kuralları.

türbin: Türbin, bir akışkanın enerjisini işe çevirmek için kullanılan alet.

uht (ultra yüksek ısı): Sütün 3-5 saniye süre ile yüksek ısı işlemine tabi tutulmasıdır. Bu yöntem ile sütün besin değeri korunur.

V

vahşi depolama: Çöplerin boş alanlara, tarlalara, yol kenarlarına gelişigüzel bırakılması.

vizon: Sansargillerden kürklü bir memeli hayvan türü.

Y

yağmur ormanları: Ekvatorial kuşakta bol ve her mevsimi yağışlı iklim koşullarına bağlı olarak uzun boylu ve genellikle geniş yapraklı her dönem yeşil ağaçlardan oluşan ormanlar.

yatay (yanal) atımlı fay: Kırığın iki tarafındaki blokların, yatay doğrultuda yer değiştirmesiyle oluşan fay.

yenilenebilir (tükenmeyen) doğal kaynaklar: Doğal yollarla kendini yenileyebilen veya güneş enerjisi gibi tüketilmesi mümkün olmayan doğal kaynak türü.

yenilenemeyen (tükenen) doğal kaynaklar: Bir kez kullanıldıktan sonra, bir daha yerine gelemeyen doğal kaynaklardan kendini yenileyemeyen tükenebilir doğal kaynak türü.

Z

zoocoğrafya: Hayvanların yeryüzüne dağılışını ve bu dağılışı etkileyen faktörleri inceleyen bilim dalıdır.